

Unutsaq, unudularıq

Azərbaycan filoloji fikrinin inkişafı tarixində özünəməxsus yer tutan alimlərdən biri də Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Dil İnstitutunun ilk direktoru olmuş, filologiya elmləri namizədi Miryusif Mirbabayevdir.

Miryusif Mirabbas oğlu Mirbabayev 1889-cu ildə İrəvan şəhərində anadan olmuş, orada rus-tatar məktəbində və gimnaziya təhsil almışdır. 1916-cı ildə Moskva Universitetinin Hüquq fakültəsini bitirdikdən sonra İrəvana qayıdaraq Miryusif uzun müddət təhsil sisteminə çalışmışdır. Şəhər Dumasının üzvü olmuş atası Mirabbas Mirbabayev İrəvan ziyalılarının tanınmış nümayəndələrindən idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra

illərdə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Dil İnstitutuna (indiki Nəsimi adına Dilçilik İnstitutuna) direktor təyin edilir. Həmin dövrdə alimin elmi fəaliyyəti, əsasən, müxtəlif lüğətlərin tərtibinə və redaktəsinə həsr olunur. Miryusif müəllim lüğətçilik sahəsində tanınmış dilçilərimizdən biri idi. Alim ömrünün 18 ilini məhz elmin bu sahəsinə həsr etmişdir. Akademik Heydər Hüseynovun rəhbərliyi altında hazırlanmış (1940–1946) dörd cildlik

Görkəmli alim Miryusif Mirbabayevin haqqında görkəmli dilçi alimlər yüksək fikirlər söyləmiş, müxtəlif dövrlərdə haqqında kitab və məqalələr yazmışlar.

Filologiya üzrə elmlər doktoru Əsgər Zeynalovun "İrəvan ziyalıları" (1999) kitabında İrəvanın köklü nəsillərindən olan Mirbabayevlər haqqında ətraflı məlumat verilmişdir. M.Mirbabayevin İrəvanda diplomatik nümayəndəlikdə göstərdiyi fəaliyyət tarixçi alim Nazim Mustafanın "İrəvan quberniyasında azərbaycanlıların soy-qırımı. (1918–1920)" kitabında (2017) ətraflı bəhs edilmişdir.

Müasirlərinin xatirələrindən. Akademik Məmmədəğa Şirəliyev: – "Azərbaycan Elmlər Akademiyası Dil İnstitutunun müavini və sonradan direktoru vəzifəsində çalışmış Mir-Yusif ağa (Akademiyada onu hörmət əlaməti olaraq belə çağırırlar)

Görkəmli alim, dəyərli ziyalı

isə cümhuriyyətin İrəvanda diplomatik nümayəndəliyində öncə katib əvəzi, sonra katib işləmişdir. Azərbaycanın İrəvanda diplomatik nümayəndəsi Məhəmməd xan Təkinci 1919-cu ilin yayında "persona non grata" elan olunduqdan sonra Miryusif Mirbabayev bir müddət diplomatik nümayəndə vəzifəsini icra etmişdir.

Miryusif Mirbabayev 1918–1920-ci illərdə həm İrəvanda diplomatik nümayəndəliyin əməkdaşı, həm də İrəvan Müsəlman Milli Şurasının üzvü kimi, ermənilərin İrəvan quberniyasında törətdikləri qırğınların qarşısının alınması üçün həm Azərbaycanın, həm Ermənistanın xarici işlər nazirliklərinə, həm də Cənubi Qafqazdakı müttəfiq qoşunların komandanlığına çoxsaylı müraciətlər göndərmişdir.

Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra M.Mirbabayev Ermənistan İnqilab Komitəsinin Hərbi Tribunalında, Xalq Maliyyə Komissarlığında məsul vəzifələrdə çalışmış, İrəvan Pedaqoji Texnikumunda tədris hissə müdiri, fəhlə fakültəsinin rəhbəri vəzifələrində işləmişdir. Miryusif Mirbabayev Ermənistan EA Tarix İnstitutunda və Ölkəşünaslıq muzeyində elmi işçi olmaqla yanaşı, Xalq Maarif Komissarlığı nəzdindəki Milli Azlıqlar Şurasının, Yeni Türk Əlifbası Komitəsinin üzvü kimi də ictimai işlərdə yaxından iştirak etmişdir.

Miryusif Mirbabayev 1933-cü ildə Bakıya köçmüşdür. Əvvəlcə SSRİ EA Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsində işləməklə yanaşı, ali məktəblərdə dərs demişdir. 1938-ci ildən 1944-cü ilə qədər isə SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya filialının Azərbaycan bölməsində işləmişdir. Lüğətçilik İnstitutunun elmi katibi, sonra isə müdiri olmuşdur. 1944–1945-ci illərdə M.Mirbabayev Moskvada Dil və Təfəkkür İnstitutunda, Şərqsünaslıq İnstitutunda, MDU-nun filologiya fakültəsinin şərqsünaslıq şöbəsində Azərbaycan dilinin müxtəlif problemlərindən bəhs edən məruzələrlə çıxış etmişdir.

Miryusif Mirbabayev 1946–1949-cu

"Rusca-azərbaycanca lüğət"ə görə 1948-də Stalin mükafatına layiq görülən alimlərdən biri də Miryusif Mirbabayev olmuşdur.

Azərbaycanda ilk dəfə "Azərbaycanca-rusca frazeoloji lüğət" də Miryusif Mirbabayev tərəfindən hazırlanmışdır. Alim "Türk (Azərbaycan) dilinin erməni dilinə təsiri" mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə almışdır. İrəvan sözünün mənşəyinə toxunan alim qeyd edir ki, Urartu çarı 1-ci Argiştinin eramızdan əvvəl 782-ci ildə tikdirdiyi Erebuni qalası yaxınlığında salınmış və uzun zaman "Çuxur səd" adlandırılan yaşayış məntəqəsi Şah İsmayılın sərkərdələrindən olan Rəvan xanın şərəfinə "Rəvan" adlandırılmışdır. Azərbaycan türkcəsində "r" səsi ilə başlayan sözləri tələffüz etmək üçün sözün əvvəlinə "i" artırılmış və "İrəvan" deyilmiş, 1936-cı ildən sonra rəsmi sənədlərdə "Yerevan" yazılmışdır. İrəvan xanlığının idarəçiliyində bəylərbəyi, kələntər, yüzbaşı və s. vəzifələr mövcud idi. Ermənilər həmin titulları və sənətkarlıq terminlərini sonradan özlərinə soyadı kimi qəbul etmişlər. Məsələn, Bəyləryan, Kələntəryan, Yüzbaşyan, Mirzəyan, Dəmirçiyən, Çilingəryan və s.

Miryusif Mirbabayev Azərbaycan dilinin erməni dilinə təsirini xalqımızın tarixi ilə əlaqələndirirdi. Zira, qədim Dərbənddən başlayaraq, Təbrizə və Bağdada qədər olan ərazidə türklər (azərbaycanlılar) yaşayırdılar. Səfəvilərin hakimiyyəti dövründə Azərbaycan türkcəsinin rəsmi dövlət dili səviyyəsinə qaldırılması nəticəsində ana dilimizin başqa dillərə, o cümlədən erməni dilinə təsirini daha da artırması faktları alimin tədqiqatlarında öz əksini tapmışdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu fikirləri görkəmli alim Miryusif Mirbabayev hələ sovet dövrünün ən çətin zamanlarında qələmə almışdır.

Alimin 1945-cü ildə "Müxtəsər rusca-farsca-azərbaycanca lüğət"i çap olunmuşdur. Lüğət 9000-ə yaxın söz ehtiva edirdi.

Miryusif Mirbabayev 1946–1949-cu illərdə Azərbaycan SSR EA-nın müstəqil Dil İnstitutuna rəhbərlik etdiyi dövrlərdə bir sıra kitabların redak-

toru olmuşdur. Dördcildlik "Rusca-azərbaycanca lüğət" in nəşri təkcə Azərbaycanda deyil, ümumən, Sovet İttifaqında ikidilli lüğətçiliyin inkişafı sahəsində mühüm addım hesab edilirdi. Sözügedən lüğət 100 minə qədər sözü əhatə edirdi. Hələ 1941-ci ildə M.Mirbabayev bu lüğətin tərtib qaydaları və prinsipləri haqqında Moskvada keçirilən konfransda məruzə etmişdi.

Miryusif müəllim "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti"nin ilkin layihəsinin hazırlanmasında da (1945–1950) mühüm rol oynamış, kitabın redaktoru olmuşdur.

Azərbaycan dilçilik tarixində daha çox lüğətçi kimi tanınan M.Mirbabayev bir sıra sanballı elmi məqalələrin də müəllifidir. Elmi məqalələrində Azərbaycan və erməni dillərinin genetik qohum olmadığını təsdiq edən alim "Azərbaycan və erməni dillərinin qarşılıqlı əlaqəsi haqqında" məqaləsində bu məsələyə geniş toxunur və erməni dilində ərəb-fars və Azərbaycan mənşəli sözlərin işləndiyini qeyd edir. Alimin fikrincə, İrəvan ermənilərinin nitqində bu tip sözlər getdikcə azalsa da, Bakıda yaşayan ermənilərin dilində onlara tez-tez rast gəlmək olur. İrəvanda yaşayan ermənilərin dilində bu cür təsirin azalmasını alim haqlı olaraq, məktəb şəbəkəsinin inkişaf etməsi ilə bağlayırdı. M.Mirbabayev Azərbaycan dilinin erməni dilinə təsirini Azərbaycan xalqının bu arealda yayılması və qədim tarixi ilə əlaqələndirirdi. Əlbəttə, yaşadığı dövrü nəzərə alsaq, alimin bu cür cəsarətli fikirləri bu gün də öz aktuallığını saxlamaqdadır.

Azərbaycan dilçilik tarixində lüğətşünas – alim kimi yadda qalan Miryusif Mirbabayev 1951-ci il avqustun 25-də 62 yaşında vəfat etmişdir. Həmkarları onu sadə, səmimi və təvazökar bir insan kimi xatırlayırlar.

Azərbaycan Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin 28 aprel 1999-cu il tarixli qərarına əsasən, Miryusif Mirbabayevin həyat və fəaliyyətinə həsr edilmiş sessiya keçirilmişdir. Qərarda alimin yaşamış olduğu evə xatirə lövhəsinin vurulması və Bakı küçələrinin birinin onun adına verilməsi ilə bağlı məsələ qaldırılmışdır. Hazırda Bakıda küçələrdən biri görkəmli alimin adını daşıyır.

dılar) dəfələrlə müxtəlif aktual mövzularda məruzələr etmişdi. Məsələn, "Azərbaycan dilinin tarixinin yaradılması", "Azərbaycan SSR-nin yafət və İran (fars) dillərinin öyrənilməsi üzərində işin təşkili", "Qafqaz Albaniyası tarixinin, Alban mədəniyyətinin və dilinin dərinədən öyrənilməsi", "Fransız-Azərbaycan, alman-Azərbaycan və ingilis-Azərbaycan lüğətlərinin tərtib edilməsi" və s." ("Sovet türkölogiyası" jurnalı, 1989, № 4, s.122).

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, professor Zərifə Buqadova: – "1949-cu ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Dil İnstitutunun aspiranturasına daxil oldum. O vaxtki direktor Mirbabayevlə tanış oldum. Çöhrəsində yorğunluq izləri sezilən ağıllı, nəcib üzünü hələ də xatırlayıram. O dövrdə Elmlər Akademiyasında (həm də ölkədə) vəziyyət gərgin idi – bir şübhə mühiti hökm sürürdü. Daha sonra aspirant olarkən və institutda işləyərkən həmişə elmi fəaliyyətini böyük maraqla izləyirdim" ("Elm" qəzeti, aprel, 1989, s. 4).

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Rəhilə Məhərrəmov: – "O, sadə və əlçatan idi. Rəhbərlik etdiyi institut komandasında bütün işlərin və problemlərin ortaq olduğu isti, az qala ailə mühiti yaratmağı bacardı. Mən aspirant, kiçik elmi işçi kimi çalışırdım. İnstitut yenice yaradılırdı, o dövrdə elmi dərəcəsi olan çox az milli kadrimız vardı və Mir-Yusif müəllim onları çox diqqətlə böyüdü, əsl alim olmalarına kömək edirdi. O, əsl ziyalı, anlayışlı insan idi, hər kəsə kömək etməyə çalışırdı. Uzun illər yanımda olmasa da, biz onu belə xatırlayırıq və gənclərin də onu tanımasını istəyirik, çünki onun kimi insanlar xalqımızın əsl milli sərvətidir" ("Bakinski raboçi" qəzeti, 2 iyun 1999-cu il).

Görkəmli dilçi alim, xeyirxah və nəcib insan Miryusif Mirbabayevin xatirəsi qəlblərdə daim yaşayacaqdır.

Nərmin ƏLİYEVƏ,
AMEA Nəsimi adına Dilçilik
İnstitutunun Nəzəri dilçilik
şöbəsinin baş elmi işçisi,
filologiya üzrə elmlər doktoru